

отсутствии реальной угрозы. Проанализированы некоторые виды тревожных расстройств, в частности, фобические и паническое. Относительно фобических расстройств, то представлено содержание и определение понятия «фобия», основные проявления, виды и причины возникновения фобий. Что касается причин возникновения фобий, то указано, что они связаны с биологическими, психологическими и психосоциальными аспектами. Представлены специфические особенности панического расстройства, его связь с агорафобией. Сосредоточено внимание на когнитивной теории паники, согласно которой панические клиенты подвержены катастрофизации значения собственных телесных ощущений. Констатировано, что реакция тревоги является нормальной и жизненно важной реакцией на опасность. О развитии тревожных расстройств речь идет лишь тогда, когда нормальная реакция преувеличивается при отсутствии реальной угрозы.

Ключевые слова: тревога, страх, тревожные расстройства, фобия, паника, когнитивная теория.

Skliarenko O. Theoretical aspects of anxiety disorders. In the article is represented the peculiarities of anxiety, fear and anxiety disorders. It have been analyzed the content of the phenomena of anxiety and fear, in particular, the features of mutual emotional component. It have been examined the question of the cognitive component of the fear and anxiety, according to the threatening information has a high significance for the individual, and therefore this information is in the centre of attention and dominates in memory. Thus, the results of this information influence can cause persistent anxiety. The emphasis is on the term "neurosis", that in the modern classification do not use and declared obsolete. Singled out anxiety disorders as the category, which reflects anxiety, in which the normal reaction is exaggerated in the absence of a real threat. It have been analyzed some types of anxiety disorders, in particular, phobic and panic. Towards the phobic disorders, it have been presented the content and the definition of "phobia", the main manifestations, types and causes of phobias, it is stated that they are associated with biological and psychological aspects. It have been presented the specific features of panic disorder, its connection with agoraphobia. The emphasis is on the cognitive theory of panic, under which the panic clients tend to catastrophization of the value of own bodily sensations. It have been noted, that the reaction of anxiety is normal and vital important reaction to danger. About the development of anxiety disorders we can say only when the normal reaction is exaggerated when the real threat is absence.

Keywords: anxiety, fear, anxiety disorders, phobias, panic, cognitive theory.

Відомості про автора:

Склярєнко Оксана Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії Факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 11.05.2016

УДК 378.011.3-051:159.9.[ ]:81"322.6

© Т. І. Ханецька, 2016

Т. І. Ханецька (м. Київ)

ОСОБИСТІСНІ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ ПСИХОЛОГА ЯК УМОВА РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ ВНЗ

Ханецька Т. І. Особистісні та професійні якості психолога як умова розвитку культури мовленнєвого спілкування в умовах ВНЗ. В статті представлений аналіз наукових джерел з проблеми професійної підготовки психологів системи освіти. Соціальне замовлення

ставить високі вимоги до професійної підготовки психолога і однією з актуальних проблем сучасної психологічної освіти є формування професійної компетентності майбутнього фахівця. Значна кількість науковців акцентують увагу на необхідності формування особистісних та професійно значущих якостей у психологів-студентів як умови успішного виконання майбутньої професійної діяльності. Існує певна неоднозначність думок вчених щодо визначення професійно значущих якостей психолога. Під ними розуміють такі психологічні характеристики особистості, до яких обрана професійна діяльність ставить високі вимоги. Система підготовки психологів має на меті формування професійної свідомості майбутніх фахівців, професійної ідентичності, професійної компетентності. Вона повинна бути спрямована на оволодіння студентами необхідною системою знань, технологією практичної фахової діяльності, формування психологічної культури майбутнього фахівця, складовою якої є культура мовленнєвого спілкування, формування у студентів професійно значимих якостей особистості (адекватна самооцінка, самоактуалізація, сензитивність, емпатійність, толерантність до фрустрацій тощо), гуманістичної спрямованості, «діалогічності» як центрального її компонента (вміння встановлювати міжособистісний контакт з клієнтом в умовах діалогічного спілкування) тощо. Варто підкреслити, що всі основні види професійної діяльності психолога-практика здійснюються через організацію спілкування з клієнтами і результати його роботи значною мірою залежатимуть від того, яким рівнем культури мовленнєвого спілкування він володіє, наскільки вдалося йому встановити ефективний міжособистісний контакт з клієнтом.

Ключові слова: особистісні, професійні якості, культура мовленнєвого спілкування, самоактуалізація, емпатійність, діалогічність.

Постановка проблеми. Особливості професійної підготовки психологів системи освіти є на сьогодні досить дискусійною проблемою. Це стосується з'ясування таких питань: хто має готувати майбутніх психологів та за якими програмами. Існуючий на сьогодні стан наукових досліджень не задовольняє психологів, а тому, проблема професійної підготовки психолога-фахівця привертає все більшу увагу вітчизняних науковців. Це пов'язано як з усвідомленням важливості самої професії, так і з необхідністю вдосконалення підготовки психолога до професійного спілкування у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Аналіз наукових джерел. Значна кількість досліджень присвячена формуванню професійно значущих якостей майбутнього психолога (Г.С.Абрамова, Н.А.Амінов, Н.В.Бачманова, І.В.Дубровіна, Ю.М.Ємельянов, В.П.Захаров, С.Д.Максименко, М.В.Молоканов, Л.О.Петровська, Н.І.Пов'якель, Л.Г.Терлецька, Н.В.Чепелева та ін.).

Аналіз вказаних літературних джерел засвідчив неоднозначність думок щодо визначення професійно значущих якостей психолога. Під ними розуміють такі психологічні характеристики особистості, до яких обрана професійна діяльність ставить високі вимоги.

Метою статті є теоретичний аналіз наукових досліджень з проблеми особистісної та професійної підготовки студентів-психологів як умови розвитку їх культури мовленнєвого спілкування у майбутній професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. О.Ф.Бондаренко, аналізуючи сучасні публікації, які так чи інакше висвітлюють проблематику професійної підготовки психологів, зазначав, що провідними темами у них виступають дві рівною мірою взаємопов'язані та взаємозалежні проблеми: етичне і «психотехнічне», що легко пояснюється специфікою самого змісту діяльності психолога, мірою його відповідальності за хід і результати консультативного та психотерапевтичного процесу, яка при підготовці практичного психолога на перше місце висуває саме етичну проблему [2].

Значущість етичної проблематики, на думку О.Ф.Бондаренка, визначається тим, що вона відіграє провідну роль у формуванні особливого - деонтологічного менталітету цілої професійної групи. Так як «етичність» виступає смисловим ядром семантичного простору «Я», а духовність - умовою і атрибутом психотерапевтичних впливів та особистісних змін і турбота про етику є ні чим іншим, як своєрідним показником професійної придатності психолога до практичної роботи [2] і, на нашу думку, необхідною умовою культури мовленнєвого спілкування у професійній діяльності фахівця.

Н.В.Чепелева визначає професійну ідентифікацію центральною ланкою особистісної підготовки психолога та невід'ємною складовою професійної самосвідомості особистості. Її основні характеристики - це прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, сформовані мотиваційні структури, що спонукають особистість до ефективної практичної діяльності та до постійного особистісного й професійного самовдосконалення [11]. Активізація цих процесів сприятиме розвитку й культури мовленнєвого спілкування психолога.

Професійна ідентичність остаточно складається на достатньо високих рівнях оволодіння професією психолога і є сукупністю основних елементів професійного процесу. Г.Д.Суходубова зазначає, що у результаті виявлення суттєвих зв'язків всередині й ззовні професії формується загальна інформаційна основа діяльності, а також цілісні еталони типової професійної поведінки. Крім того, на її думку, чим більше засвоює людина професійні нормативи й стереотипи, тим упорядкованішим стає образ «ідеального професіонала», що все більше утверджується у ході подальшого професійного самопізнання [8].

Одним з найважливіших завдань підготовки майбутнього психолога у ВНЗ дослідники вважають формування професійної компетентності як провідної якості особистості фахівця, яка визначає його психологічну готовність до майбутньої практичної діяльності [12].

Поняття «професійна компетентність» психолога, на думку Н.В.Чепелевої, визначається як специфічне поєднання теоретичних і практичних знань, що необхідні для успішного вирішення професійно-психологічних завдань, а також сформованість метакогнітивного досвіду особистості, що дозволяє фахівцю ефективно і творчо застосовувати різноманітні техніки і технології, аналізувати і використовувати у практичній роботі особистісний досвід життєвих переживань та їх пізнання [11].

Психологічна готовність до професійної діяльності у галузі практичної психології, у свою чергу, зумовлює, на думку Н.І.Пов'якель, наявність поряд з цілою низкою професійно-важливих особистісних властивостей і якостей (адекватна самооцінка, сензитивність, емпатійність, толерантність до фрустрацій, відсутність проєкцій тощо), ще й когнітивних умінь (слухати іншого, встановлювати контакт, переконувати і розмовляти, продуктивно рефлексувати тощо), властивостей психічних процесів (здатність до тривалої концентрації, широти і обсягу уваги, оперативність і гнучкість процесів сприймання і мислення, високий інтелектуальний потенціал і розвиненість розумових операцій і процесів тощо); і, нарешті, здатності майбутнього фахівця у галузі психології до діалогу і партнерства у створенні професійних стосунків і регуляції професійного мислення [7].

Психологічними передумовами здатності до професії психолога і становлення професійної компетентності фахівця науковці вважають характеристики самоактуалізованої особистості, яка володіє високим рівнем професійної культури спеціаліста-психолога, центральною ланкою якої є психологічна культура. Психологічна культура особистості психолога, на думку Н.В.Чепелевої, включає такі структурні компоненти: культуру спілкування, культуру мислення, високу емоційну культуру та здатність до професійної рефлексії [11].

Специфічною особливістю самоактуалізації особистості в студентському віці є те, що вона здійснюється в межах процесу професіоналізації особистості на етапі професійної

підготовки. Це зумовлює необхідність доповнення сукупності властивостей самоактуалізації майбутніх психологів тими властивостями, які відображають особливості студентського віку та специфіку професійного становлення особистості на етапі підготовки у ВНЗ. В якості таких властивостей виділяють: соціально-психологічну адаптованість, соціально-психологічну рефлексивність, готовність до саморозвитку, професійну ідентичність. Показником результативності процесу самоактуалізації майбутніх психологів є рівень розвитку всіх сукупних властивостей, які зумовлюють самоактуалізацію особистості [3].

Н.В.Чепелєвою і Н.І.Пов'якель була розроблена модель особистості психолога-практика, яка включає наступні підструктури [12].

Мотиваційно-цільова підструктура передбачає сформовану мотиваційну сферу, позитивну мотивацію до майбутньої професії, професійне цілеутворення та діалогізм (важлива особистісна якість, яка зумовлює ефективність роботи практичного психолога, інтегральна характеристика особистості, що включає діалогічну інтенцію, орієнтацію на іншого як рівноправного суб'єкта спілкування, вміння встановлювати ефективні контакти з людьми, слухати іншого, наявність особистісної та професійної рефлексії, здатність вести професійно орієнтований діалог). Це підтверджує важливість діалогічної спрямованості професійного спілкування психолога та його ставлення до клієнта на основі довірчих стосунків як до рівноправного партнера по взаємодії.

До когнітивної підструктури моделі особистості психолога-практика Н.В.Чепелєва та Н.І.Пов'якель відносять знання в сфері особистості (семантичне та особистісне знання, знання себе та інших); Я-концепцію фахівця; професійно-важливі якості і властивості пізнавальних процесів; когнітивну компетентність (тезаурус та здатність до розуміння [11], професійну рефлексію та професійний інтелект [12]).

Операційно-технологічна підструктура передбачає сформовані процедурні знання та використання діяльнісних технологій і технік, наявність практичного інтелекту.

Комунікативно-рольова підструктура базується на високій комунікативній компетентності психолога і включає соціально-когнітивні і комунікативні уміння, акторські та режисерські якості, організаційні та суггестивні. Базовими особистісними якостями виділяються в цій підструктурі професійна ідентифікація в аспекті прийняття провідних професійних ролей та соціальний інтелект.

Регулятивна підструктура повинна забезпечувати толерантність до фрустрацій, високу працездатність і саморегуляцію особистості, відсутність схильності до психологічного збудження та швидкого виснаження, а також професійну самореабілітацію. Особистісною складовою в цій підструктурі є професійна саморегуляція [12].

Реалізація вказаної моделі у практиці навчання майбутніх психологів сприятиме, на думку авторів, вирішенню таких основних завдань: формування у студента під час навчання основних умінь психологічної роботи за основними її напрямками; застосування у процесі навчання спеціально спрямованих когнітивних та операційних прийомів діалогічного, рефлексивного спілкування; формування у студентів спрямованості на знання і діалог у роботі з людьми; особистісне зростання студентів, формування особистісної та професійної придатності до роботи з людьми [12].

Таким чином, модель особистості психолога-практика виступає, на нашу думку, еталонною моделлю, якою необхідно керуватися при підготовці майбутнього фахівця.

На думку М.О.Амінова та М.В.Молоканова, успішність діяльності психолога-практика буде визначатися: готовністю до міжособистісного контакту і вмінням його підтримувати; вмінням зберігати емоційний контроль у процесі спілкування; вмінням емоційно приваблювати інших; інтелектуальністю при високій чутливості, яка полегшує орієнтацію в емоційній сфері

клієнта; підвищеною відповідальністю за свої вчинки [1], що в сукупності свідчатиме про сформованість культури мовленнєвого спілкування психолога.

Слід зазначити, що важливою рисою професійної діяльності психолога більшість дослідників називають його комунікативну здатність як інтегративну властивість особистості, яка складається з таких компонентів: когнітивного (професійна компетентність, рефлексивність, децентрованість мислення), емоційного (висока чуйність і тактовність, позитивне емоційне ставлення до почуттів іншого, максимальна щирість і відвертість у проявах власних почуттів), поведінкового (здатність до саморегулювання, коригування власних дій, впевненість, відповідальність). Стрижневим елементом комунікативної здатності, на думку Т.І.Федотюк, є емпатія, розвиток якої викликає зростання зверненості до клієнтів, включення їх проблем у психологічний простір спілкування та формування мотиваційної настанови на їх вирішення [9].

Н.Б.Завініченко наголошувала на важливості розвитку комунікативної компетентності у практичного психолога, яку інтерпретувала як засновану на знаннях та чуттєвому досвіді здатність орієнтуватися у ситуаціях професійного спілкування, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки, фрустрації, як свої власні, так і партнерів по спілкуванню, рівень засвоєння технологій та психотехнік спілкування [4].

Н.Ф.Шевченко у своїх дослідженнях звертала увагу на мовленнєве спілкування психолога як найвагомішу складову і важливу умову успішного здійснення його професійної діяльності та наголошувала на важливості мовленнєвої підготовки майбутнього фахівця. Тому, вона вважала, що майбутній спеціаліст має прагнути досягти найвищого ступеня своєї професійної досконалості – майстра мовленнєвої взаємодії або, щонайменше, володіти гарним почуттям мови, тобто стійкими мовними інтуїціями [13], тобто психолог повинен прагнути до вдосконалення вміння формулювати професійні висловлювання, до розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок.

На необхідності вивчення та вдосконалення мовленнєвих можливостей майбутнього фахівця наголошується у низці робіт науковців (Г.С.Абрамова, О.Ф.Бондаренко, О.В.Варфоломеєва, Н.Ф.Каліна, Н.С.Кондратюк, Н.Д.Павлова, В.Ф.Петренко, В.А.Семиченко, Н.Ф.Шевченко та ін.).

Культура мовленнєвого спілкування психолога інтерпретується нами як комплексне системне утворення особистості фахівця, що виступає складовою поведінкового компонента його культури спілкування і має місце на фазі реалізації ним мовленнєвих дій у зовнішньому плані за допомогою мовленнєвих засобів, адекватних цілям професійного спілкування. В структуру культури мовленнєвого спілкування психолога входять такі компоненти: професійні комунікативні знання про засоби мовленнєвого спілкування; вміння формулювати професійні висловлювання (за критеріями правильності, доцільності, зрозумілості) за допомогою мовленнєвих засобів, що відповідають цілям професійної діяльності; комунікативно-мовленнєві навички спілкування, володіння якими забезпечує вміння формулювати професійні висловлювання [10].

Серед різноманітних детермінант культури мовленнєвого спілкування психолога особистісні визначаються одними із провідних. Розвиток культури мовленнєвого спілкування психолога можливий лише за умови підключення їх у цей процес. Культура мовленнєвого спілкування психолога, з одного боку, формується і розвивається у процесі отримання ним достатнього рівня професійних комунікативних знань, оволодіння вмінням формулювати професійні висловлювання та комунікативно-мовленнєвими навичками спілкування – структурні компоненти культури мовленнєвого спілкування, а, з іншого, реалізується у спрямованості до постійного професійного самовдосконалення психолога (самоактуалізація), у спрямованості на допомогу клієнту (емпатійність), у діалогічній спрямованості професійного спілкування, яка

реалізується у вмінні встановлювати міжособистісний контакт з клієнтом на основі довірчих стосунків – особистісні детермінанти [10].

Інакше кажучи, формування та розвиток культури мовленнєвого спілкування у процесі підготовки у вищій школі можливе шляхом конструктивного спрямування фахової підготовки на активізацію особистісного та професійного самовдосконалення у контексті майбутньої професійної діяльності.

Висновки. Отже, важливою психолого-педагогічною умовою формування та розвитку культури мовленнєвого спілкування у майбутніх психологів є спеціальна організація у вищому навчальному закладі професійної комунікативно-мовленнєвої підготовки студентів-психологів. Професійна комунікативно-мовленнєва підготовка студентів-психологів має здійснюватися із застосуванням активних методів навчання з метою набуття студентами здатності до професійної мовленнєвої взаємодії та оволодіння ними вмінням формулювати професійні висловлювання у вирішенні проблем, наближених до реальних умов професійної діяльності під час фахової підготовки.

В процесі фахової підготовки без активізації професійно важливих особистісних детермінант (самоактуалізації; емпатійності; вміння встановлювати міжособистісний контакт з клієнтом) у студентів-психологів не відбудеться повноцінного розвитку їхньої особистості як професіонала, і, зокрема, підвищення рівня сформованості культури мовленнєвого спілкування як необхідної умови ефективності майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Аминов Н. А. Социально-психологические предпосылки специальных способностей школьных психологов / Н. А. Аминов, М. В. Молоканов // Вопросы психологии. – 1992. – № 1–2. – С. 73–83.
2. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика / Бондаренко А. Ф. – К. : Укртехпресс, 1997. – 216 с.
3. Долінська Ю. Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Ю. Г. Долінська. – К., 2000. – 22 с.
4. Завіниченко Н. Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Н. Б. Завіниченко. – К., 2003. – 19 с.
5. Калина Н. Ф. Речевое общение в психотерапии / Н. Ф. Калина, О. В. Варфоломеева. – М. : Прогресс, 1997. – 72 с.
6. Кондратюк Н. С. Семантика и структура психотерапевтического высказывания / Н. С. Кондратюк // Журнал практикующего психолога. – 2002. – Вып. 8. – С. 152–161.
7. Пов'якель Н. І. Психологічна готовність до партнерства і особливості професійної саморегуляції практичного психолога / Н. І. Пов'якель // “Психологія”: зб. наук. праць. – К. : Нац. педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1998. – Вип. 2. – С. 102–108.
8. Суходубова Г. Д. До питання професійної ідентифікації майбутніх психологів / Г. Д. Суходубова // “Психологія”: зб. наук. праць. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1998. – Вип. 3. – С. 42–47.
9. Федотюк Т. І. Психологічні особливості становлення емпатії як елементу комунікативної здатності практичного психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Т. І. Федотюк. – К., 1997. – 19 с.

10. Ханецька Т.І. Формування культури мовленнєвого спілкування у професійній діяльності майбутніх психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. І. Ханецька. – К., 2009. – 21 с.
11. Чепелева Н. В. Внутрішні смислові конфлікти як фактор становлення професійної компетентності майбутніх практичних психологів / Н. В. Чепелева // Конфлікти в педагогічних системах : зб. допов. наук.-практ. конф., березень 1997 р. – Вінниця, 1997. – С. 320–322. (260)
12. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель // "Психологія" : зб. наук. праць. – К. : Нац. педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1998. – Вип. 3. – С. 35–42.(264)
13. Шевченко Н. Ф. Особливості професійного висловлювання психолога-консультанта / Н. Ф. Шевченко // Проблеми загальної та теоретичної психології : зб. наук. праць / [за ред. С. Д. Максименка]. – К. : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2003 – 2003. – Т. 5. – Ч. 1. – 2003. – С. 293–299.

Ханецкая Т. И. Личностные и профессиональные качества психолога как условие развития культуры речевого общения в условиях ВУЗа. В статье представлен анализ научных источников по проблеме профессиональной подготовки психологов системы образования. Социальный заказ ставит высокие требования к профессиональной подготовке психолога и одной из актуальных проблем современного психологического образования есть формирование профессиональной компетентности будущего специалиста. Многие ученые акцентирует внимание на необходимости формирования личностных и профессионально значимых качеств у психологов-студентов как условия успешного выполнения будущей профессиональной деятельности. Существует определенная неоднозначность мнений ученых относительно определения профессионально значимых качеств психолога. Под ними понимают такие психологические характеристики личности, к которым избранная профессиональная деятельность выставляет высокие требования. Система подготовки психологов имеет целью формирование профессионального сознания будущих специалистов, профессиональной идентичности, профессиональной компетентности. Она должна быть направлена на овладение студентами необходимой системой знаний, технологией практической профессиональной деятельности, формирование психологической культуры будущего специалиста, составляющей которой является культура речевого общения, формирование у студентов профессионально значимых качеств личности (адекватная самооценка, самоактуализация, сензитивность, эмпатийность, толерантность к фрустрациям и т.д.), гуманистической направленности, «диалогичности» как центрального ее компонента (умение устанавливать межличностный контакт с клиентом в условиях диалогического общения) и т.д. Стоит подчеркнуть, что все основные виды профессиональной деятельности психолога-практика осуществляются через организацию общения с клиентами и результаты его работы в значительной мере будут зависеть от того, каким уровнем культуры речевого общения он владеет, насколько удалось ему установить эффективный межличностный контакт с клиентом.

Ключевые слова: личностные, профессиональные качества, культура речевого общения, самоактуализация, эмпатийность, диалогичность.

Khanetska T. I. Personal and professional qualities of the psychologist as a condition of development of verbal communication culture in the university environment. The paper

presented the analysis of scientific literature on the issue of vocational training education of psychologists. Social order puts high demands on the training of a psychologist and one of the urgent problems of the modern psychological education is the formation of professional competence of the future expert. Many scientists focuses on the need to form a personal and professionally significant qualities of students-psychologists as a condition for the successful implementation of the future professional activity. There is a certain ambiguity in the views of scientists on the definition of professionally important psychological qualities. Under them understand these psychological characteristics of the person to which the chosen professional activity puts high demands. psychologists training system is aimed at the formation of professional consciousness of future specialists, professional identity, professional competence. It should be aimed at mastering the students the necessary knowledge of the system, the technology of practical professional activity, the formation of psychological culture of the future expert, part of which is the culture of verbal communication, the formation, the students professionally significant qualities of the person (self-esteem, self-actualization, sensitivity, empathy, frustration tolerance etc.), humanistic orientation, "dialogic" as its central component (the ability to establish interpersonal contact with the customer in a dialogic communication), etc. It should be emphasized that all the major types of professional activity psychologist practices carried out through the organization of communication with clients and the results of its work to a large extent will depend on what level of culture of verbal communication he owns, how he managed to establish effective interpersonal contact with the customer.

Keywords: personal, professional-quality, verbal communication culture, self-actualization, empathy, dialogue.

Відомості про автора:

Ханецька Тетяна Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психосоматики та психологічної реабілітації факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 10.05.2016

УДК 159.972::159.943:159.947.2::159.943:376.43

© Л. О. Макарчук, 2016

Л. О. Макарчук (м. Київ)

ОПАНОВУЮЧА ПОВЕДІНКА ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ ПОРУШЕНЬ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Макарчук Л. О. Опановуюча поведінка як фактор подолання порушень поведінки підлітків з розумовою відсталістю. У статті представлено емпіричне вирішення проблеми опановуючої поведінки розумово відсталих підлітків та описано специфіку її взаємообумовленості між психічним розвитком підлітків, особливостями подолання ними складних життєвих ситуацій та характеру впливу цієї поведінки на їх соціальну адаптацію. Встановлено, що опановуюча поведінка – це форма поведінки, яка відображає готовність індивіда вирішувати складні життєві ситуації. Вона реалізуються за допомогою сукупності засобів, методів та прийомів (стратегій копінг поведінки) та психологічних властивостей особистості (копінг ресурсів), які дозволяють долати труднощі і можуть розглядатися як форми адаптації. Вивчення та розвиток комплексу копінг-стратегій і копінг-ресурсів, які виконують ключову роль у формуванні опановуючої поведінки, дає підстави до формування у розумово